

СВОБОДНАЯ, АКТИВНАЯ ИНДИВИДУАЛЬНОСТЬ – ЭПИЦЕНТР СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы формирования индивидуальности в контексте культурологичной парадигмы образования И. Зязюна, формируется философский подход по её исследованию, определяются уровни, пути и условия формирования индивидуальности.

Ключевые слова: индивидуальность, духовность, самовоспитание, мышление, развитие, культура, педагогика.

Mishchenko V.I.

FREE, ACTIVE PERSONALITY - THE EPICENTER OF CONTEMPORARY EDUCATION

Abstract. The article deals with problems of formation of personality in the context of I. Zyazyun's cultural paradigm of education. The author forms philosophical approach to the study of personality, determines the levels, ways and conditions of formation of personality.

Keywords: personality, spirituality, self-education, thinking, development, culture, education.

Стаття надійшла до редакції 06.04.15

УДК 37.01+174

*Мищенко М.М.,
Харків, Україна*

ФІЛОСОФІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ І.А. ЗЯЗЮНА

*«У людини має
бути єдина професія – вона
повинна бути справжньою
Людиною»*

(А. Макаренко)

Постановка проблеми. Освіта, як соціальний інститут, реагує на всі зрушення що відбуваються в суспільстві, суспільних відносинах, світоглядних засадах. Постають нові освітні проблеми і освітня система постійно реформується через зміни в оточуючому світі. Філософія освіти, в свою чергу, є тою системою, що рефлектує стосовно освітньої системи. Міждисциплінарна область «*філософії освіти*» – це відповідь на поклики сучасності, що за допомогою загальних філософських категорій, філософських методологій дослідження, використання розробок прикладних філософських дисциплін має допомогти становленню освіти на високому рівні, відповідному сучасності.

Одним з найважливіших педагогічних понять є «*педагогічна майстерність*», центром якої є особистість викладача, його творчий потенціал та педагогічна культура. Філософія педагогічної майстерності – це осмислення теорії педагогічної культури, прийомів педагогічної техніки, понять професіоналізму та компетентності, засад суб'єктно-суб'єктної взаємодії викладача і учня як основи етики педагогічної діяльності.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Без належного рівня педагогічної майстерності не може бути й відповідного рівня освіти. Тому сьогодні, коли освіта є одним з найважливіших факторів розвитку України, актуалізується формування педагогічної майстерності, до обговорення якої залучаються філософи, соціологи, педагоги. В Україні до питання філософії освіти та педагогічної майстерності звертаються В. Кремінь, В. Лутай, В. Андрущенко, М. Бойченко, В. Огнев'юк, К. Пасько, М. Михальченко та інші. Та в межах даної статті пропонується звернутися до ідей стосовно педагогічної майстерності та їх філософського осмислення професора, академіка, засновника наукової школи педагогічної майстерності Івана Андрійовича Зязюна (1938–2014). За 40 років наукової діяльності вийшло близько 500 його праць з філософії освіти, естетичного виховання, педагогічної майстерності – монографії, статті, колективні праці. І.А. Зязюн добре відомий в Україні та за кордоном фундаментальними науковими пошуками. «Життєве кредо І.А.Зязюна – виховання Особистості, "облагородженої великою метою Добра й Любові, Істини й краси, адже "коли в особі державного лідера поєднуються мудрість і майстерність Учителя, мужність і відповідальність Батька, сердечність і чесність матері, Держава і її народ досягають визнання і розквіту"» [6, с.7].

Формування мети та завдань статті. Питання модернізації фахової підготовки викладача, соціальних та особистісних факторів професійного становлення, формування толерантного світогляду залишаються сьогодні *актуальними* для нашої країни. Зокрема, не вирішеною є проблема досконалості структури професійної підготовки (як через фінансову сторону питання, так і втрату ідеалів, якими має керуватися викладач). Ядром педагогічної майстерності є особистість викладача, його творчий потенціал та культурний рівень. Метою даної статті є аналіз ідей педагогічної майстерності в межах філософії освіти І.А. Зязюна, для чого пропонується осмислення його поглядів на теорію педагогічної культури та прийомів педагогічної техніки; поняття професіоналізму та основ педагогічної етики. Ці ідеї є складовими гуманістичної концепції І.А. Зязюна – концепції людиноцентристської, філософсько-обґрунтованої та ретельно продуманої філософії освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічну майстерність можна представити як таку, що має наступні складові: **1.** професіоналізм та знання предмету; **2.** володіння педагогічними технологіями та досвідом викладання; **3.** особистісні якості та загальнокультурний рівень викладача. Разом вони дають уяву про *стиль*, характерний для педагога своєю неповторністю й унікальністю, власним варіантом викладення смислу, способом вибору мовних засобів для висловлення своїх думок та поглядів. Педагогічна майстерність – це процес авторський, суб'єктивний. Сама педагогічна діяльність має авторську природу [2], адже в викладання включається особистісний досвід самого викладача.

1. Важливе значення для педагогічної майстерності має професіоналізм, або *професійна компетентність* викладача. Це вміння вільно орієнтуватися в предметній сфері, знати дисципліну, що викладається. Сьогодні, в умовах ХХІ ст., ці якості доповнюються ще однією потребою, а саме узагальнювати свої знання в напрямку гуманітарної орієнтації. Метою формування особистості є гуманізація, а засобом для цього – гуманітаризація, що проявляє себе в створенні нової програми формування і розвитку цілісного духовного світу людини в умовах техногенної цивілізації ХХІ ст. Саме гуманітарне знання безпосередньо впливає на формування духовності, світоглядно-ціннісної орієнтації, воно має використовуватися в розробці та реалізації політичних, економічних соціальних та інших програм. На його основі розробляються гуманітарні технології. До базових ідей гуманітарної освіти відносяться: **1.** філософія ідеї Людини як головної цінності життя; **2.** моральна відповідальність; **3.** загальнокультурна

компетентність; 4. діалог культур як засіб виховання; 5. демократичність та толерантність. Технологія *гуманітарної взаємодії* – націлена на отримання ціннісно-сміслового досвіду при вивченні дисципліни. «...єдність науково-теоретичного (пізнавального) і духовно-практичного (ціннісного) відношення оптимально виявляється в контексті особистості в гуманітарному пізнанні» [2, с. 13].

2. Для позначення власне педагогічної здатності І.А. Зязюн використовує поняття *педагогічної технології*: «...педагог знає про те, як зробити, щоб [викладання] відбулося досконало, якщо оцінювати за грецькою етимологією поняття "технологія" (техно – уміння, мистецтво, артистизм, майстерність; логія – слово, вчення)» [2, с. 8]. Педагогічна техніка – це арсенал засобів донесення знань. У Зязюна цікаві паралелі діяльності викладача з *акторською діяльністю*, а саме вмінням тримати себе, програвати сценарій свого заняття і сприяти своєю особистістю освітньому процесу. Зязюн постійно звертався до системи К.С. Станіславського, зокрема, як оволодіти такими інструментами впливу, як голос, міміка, жести, інтонація, навчитися мистецтву імпрізації. «Освоєння елементів театральної педагогіки допомагає майбутньому вчителю ще в студентські роки пізнати самого себе, контролювати свої фізичні і психічні стани, домагаючись їх єдності. Наука "володіти собою" формує професійні вміння, навички і звички, зумовлює вияв творчої емоційно-почуттєвої природи педагога» [1, с. 133]. Все це можливо при умові самовдосконалення, праці над собою, новаторства та рефлексії. Мета *педагогічної рефлексії* – в усвідомленні діяльності, аналізі самого процесу педагогічної діяльності та його результатів та при потребі – коректуванні дій. Рефлексія є умовою розвитку викладача, сприяючи самоаналізу. «Педагогічну діяльність деякі дослідники називають метадіяльністю, тобто діяльністю управління іншою діяльністю. В учителя повинна бути розвинена рефлексія – здатність аналізувати стани і ставлення до його дій іншої людини, усвідомлювати і оцінювати результати, а також як сприймають ці дії ті, на кого вони спрямовані» [1, с. 132].

3. Педагогічний досвід – це досвід *творчий*, цілком залежний від індивідуальності, *неповторності особистості викладача*, через яку трансформується будь-яка педагогічна технологія. «Педагогічна технологія відтворюється в режимі взаємодії конкретного викладача і конкретного учня, а отже – неповторна, творчо суб'єктивована» [4, с. 10]. Так як освіта є процесом соціальним, заснованим на *комунікації*, то важливою якістю викладача є комунікабельність – вміння педагогічно спілкуватися, встановлювати комунікативний зв'язок зі студентами,

створюючи в процесі певний психологічний клімат. *Діалогічність* має бути властивою як для практичних, так і для лекційних занять, діалог учня і викладача може бути як вербальний, так і внутрішній, як реакція на отриману інформацію та знання: «Ціннісно-сміслова комунікація розуміється як багатовимірна (багаторівневе, різноспрямоване) змісьове діалогічне спілкування в процесі гуманітарної освіти з метою прилучення учня до гуманістичних цінностей» [2, с. 13], «отже, завдання вчителя організувати... ініціювати активність учнів, спеціальну діяльність про присвоєння цінностей – ціннісно-смісьову комунікацію. У ході цієї діяльності вчитель відкриває процес свого розуміння. Його слово на уроці – це жива і відкрита думка. Спілкування вчителя і учня – це взаємне розуміння, це вміння ставити питання, це бажання усвідомити думку один одного» [там же, с.13–14].

Суб'єктами комунікації є викладач і учень/студент. Їх взаємовідносини мають *суб'єкт-суб'єктну* взаємодію. З цього приводу І.А. Зязюн наголошує: «Визначення освіти сферою духовного обслуговування, де кожен – суб'єкт, де кожному створені умови виявити "самість", прийняти рішення, взяти на себе відповідальність за його виконання і за його результат» [4, с. 14]. Концепт особистості в сучасній філософії освіти – це система з інтелектуальних, соціально-культурних, моральних якостей людини. Діалог – специфічна форма спілкування, коли людина сприймається як партнер із правом на власну позицію, на свій індивідуальний спосіб сприйняття світу. Це не просто обмін репліками, а професійна позиція вчителя стосовно учнів, мета якого – намагання зробити учнів активними учасниками власного процесу навчання, залучити до спільної з педагогом діяльності. Викладання має бути не як однібічний вплив викладача у вигляді прямого транслювання знань, а як обмін учителя з учнями особистісним сенсом.

Ставлення один до одного в освітньому процесі як до особистості слугує основою до взаємоповаги. В філософії, зокрема, цьому відповідає концепція *Іншого* – усвідомлення іншої людини як такого ж *Я*, а значить відповідно з правами, свободами, незалежністю. *Толерантність* стає визначальним фактором спілкування, особливо в соціокультурному вимірі сучасності, для якого характерні глобалізаційні процеси та зіткнення різних культурних та релігійних світів. «Активна суб'єкт-суб'єктна взаємодія педагога і вихованця, їх ціннісно-смісьові обміни і пов'язані з ними спільні трансформації зумовлюють спільний стан перебування обох в культурі, в єдиному ціннісно-смісьовому полі, просторі діалогічної взаємодії» [3, с. 31]. Суб'єктивність вчителя визначається поняттям *стилю* – це індивідуалізовані, особистісні

стосунки з учнями: «Стиль учителя – вияв його індивідуальності, відношення до себе й інших» [3, с. 35]. Це власні уявлення викладача про себе, свій предмет, ставлення до учнів, технологій, якими володіє, методології, які використовує.

Важливою соціально значущою особливістю інноваційних моделей навчального процесу є їх *співвіднесеність з сучасною культурою*, життям суспільства. «Навчальний процес, з одного боку, слугує сферою, в яку проєктуються значущі для суспільства механізми відтворення соціального досвіду... З іншого боку, навчальний процес є не лише засобом їх простої трансляції, але й поживним середовищем для їх цілеспрямованого, розширеного і навіть рафінованого відтворення» [4, с. 6–7]. Більш того, особистість та індивідуальність є способами буття в культурі. Суб'єктивний розвиток людини здійснюється через самовизначення, яке є передусім самовизначенням смислів, дії, поведінки, всього життя людини. Суб'єктивний простір – це ідентичність людини в її соціокультурному оточенні. Культура в цьому відношенні пропонує вибір, викладач – підтримку у виборі. Поняття *смислу* виражає підключеність індивідуальної свідомості до свідомості суспільної, до культури. Виховання людського в людині є відтворенням в ній соціальної культури, її «окультурення». Особистість – це спосіб соціального буття людини. Народившись, людина постає перед досвідом попередніх поколінь, що в концентрованому вигляді виражений у культурі, соціокультурних цінностях. Середовище в вихованні – це соціокультурний феномен. Тут, зокрема, конструюється ідеал особистості як соціального типу, моделі громадянина, патріота.

На останнє, не можливо не зазначити роль та значення *естетичного фактору* в філософії педагогічної майстерності І.А. Зязюна. Тривалий час вивчаючи і викладаючи естетику, він приходив до думки, що необхідним є постійне вміння викладача включати в процес педагогічної дії почуття прекрасного і піднесеного. У новій культурі XXI ст. формується новий тип особистості, орієнтований перш за все на інновації і звернений до інтересів і цінностей індивіда. Тому формування особистості в руслі осягнення молоддю соціально-значущих надбань вітчизняного і світового мистецтва має загальнодержавне значення, а розвиток особистості засобами мистецтва повинен стати одним з провідних.

Традиційна модель освіти, спрямована лише на передачу знань і умінь, сьогодні втрачає свою перспективність. Постає необхідність зміни стратегічних, глобальних цілей освіти. Важливими цілями створення системи освіти є передусім творча діяльність спеціаліста,

здатність до гнучкої її перебудови, згідно зі зміною системи соціальних і культурних орієнтацій. Місія педагога спрямовується на реалізацію загальнолюдських цінностей, соціально-культурної спадщини, соціальної адаптації суб'єкта навчання до нових історичних умов, на соціокультурне відтворення сфери суспільства. «Освіта є життєвою необхідністю кожної людини. Лише завдяки їй уможливується суспільне відтворення Людини на культурному, науковому, економічному, технологічному, ідеологічному, політичному, мистецькому, релігійному та інших рівнях. Через Людину, через її безпосередню участь у соціальному відтворенні відбувається поступ держави і її народу» [1, с. 288].

Висновки. Вся педагогіка І.А. Зязюна знаходиться на перетині філософії, власне педагогіки, психології, етики та естетики. Його розвідки з філософії освіти та педагогічної майстерності *відкривають багато перспективних тем для досліджень*. Наявність своєрідного філософського бачення відкриває різні грані освітнього процесу, стимулює пошук нових методологій, розкриває потенціал та перспективи розвитку освіти в зв'язку з соціокультурними умовами.

Що стосується сутності педагогічної майстерності, то вона предстає як комплекс властивостей особистості вчителя, необхідних для високого рівня професійної діяльності. Педагогічна майстерність базується на гуманістичній позиції викладача у спілкуванні із студентами, у створенні середовища співробітництва і взаємоповаги, оволодінні комунікативними вміннями, соціальною перцепцією.

Сьогодні в суспільстві міняється уявлення про те, що значить бути *професіоналом*. Окрім технологічної підготовки це цілий ряд інших якостей, необхідних сьогодні кожному фахівцю, як здатність приймати відповідальні рішення, наявність творчого підходу до будь якої діяльності, гнучкість мислення, вміння вести діалог. Звичайно, освітня система має реагувати на потреби суспільства і відповідно корегувати свої педагогічні засади.

Список літератури:

1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
2. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність як технологія педагогічної дії / І. А. Зязюн // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського : зб. наук. пр. – Миколаїв: МДУ, 2008. – Вип. 23: Педагогічні науки, Т. 1. – С. 8–14.

3. Зязюн І. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка? / І. Зязюн // Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр. – К.: ІПООД; Полтава: ПНПУ, 2012. – Вип. 3. – С. 20–37.

4. Зязюн І.А. Філософія педагогічної діяльності у професійній освіті / Зязюн І.А. // Діалог культур: Україна у світовому контексті: філософія освіти: зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, Львів. наук.-практ. центр; редкол.: Зязюн І.А. (голов. ред.) та ін. – Л.: Сполом, 2002. – Вип. 8. – С. 4–14.

5. Зязюн І.А. Якісні параметри підготовки вчителя в контексті гуманітаризації освіти / І.А. Зязюн // Вісник Черкаського університету. – Черкаси: ЧНУ, 2005. – Вип. 74. – С.70–81.

6. Іван Андрійович Зязюн: Педагог. Вчений. Філософ: біобібліогр. покажчик / Акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти та освіти дорослих, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – К.: ДНПБУ, 2008. – 99 с.

7. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.

8. Розвиток педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю в умовах інформаційно-технологічного суспільства: монографія / І.А. Зязюн, О.А. Лавріненко, М.М. Солдатенко та ін. ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ: Педагогічна думка, 2012. – 390 с.

9. Філософські абриси сучасної освіти. – Суми: Університетська книга, 2006. – 225 с.

Bibilijgraphy (transliterated):

1. Zyazyun I.A. Pedahohika dobra: idealy i realiyi: nauk.-metod. posib. / I.A. Zyazyun. – K.: MAUP, 2000. – 312 s.

2. Zyazyun I. A. Pedahohichna maysternist' yak tekhnolohiya pedahohichnoyi diyi / I. A. Zyazyun // Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho derzhavnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlyns'koho : zb. nauk. pr. – Mykolayiv: MDU, 2008. – Vyp. 23: Pedahohichni nauky, T. 1. – S. 8–14.

3. Zyazyun I. Pedahohichna psykholohiya chy psykholohichna pedahohika? / I. Zyazyun // Estetyka i etyka pedahohichnoyi diyi: zb. nauk. pr. – K.: IPOOD; Poltava: PNPU, 2012. – Vyp. 3. – S. 20–37.

4. Zyazyun I.A. Filosofiya pedahohichnoyi diyal'nosti u profesiyinyi osviti / Zyazyun I.A. // Dialoh kul'tur: Ukrayina u svitovomu konteksti: filosofiya osvity: zb. nauk. pr. / In-t pedahohiky i psykholohiyi prof. osvity APN Ukrayiny, L'viv. nauk.-prakt. tsentr; redkol.: Zyazyun I.A. (holov. red.) ta in. – L.: Spolom, 2002. – Vyp. 8. – S. 4–14.

5. Zyazyun I.A. Yakisni parametry pidhotovky vchytelya v konteksti humanitaryzatsiyi osvity / I.A. Zyazyun // Visnyk Cherkas'koho universytetu. – Cherkasy: ChNU, 2005. – Vyp. 74. – S.70–81.

6. Ivan Andriyovych Zyazyun: Pedahoh. Vchenyy. Filosof: biobibliohr. pokazhchyk / Akad. ped. nauk Ukrayiny, In-t ped. osvity ta osvity doroslykh, Derzh. nauk.-ped. b-ka Ukrayiny im. V. O. Sukhomlyns'koho. – K.: DNPBU, 2008. – 99 s.

7. Pedahohichna maysternist': Pidruchnyk / I.A. Zyazyun, L.V. Kramushchenko, I.F. Kryvonos ta in. – K.: Vyshcha shkola, 2004. – 422 s.

8. Rozvytok pedahohichnoyi maysternosti vykladacha vyshchoho navchal'noho zakladu nepedahohichnoho profilyu v umovakh informatsiynotekhnolohichnoho suspil'stva: monohrafiya / I.A. Zyazyun, O.A. Lavrinenko, M.M. Soldatenko ta in. ; Nats. akad. ped. nauk Ukrayiny, In-t ped. osvity i osvity doroslykh. – Kyiv: Pedahohichna dumka, 2012. – 390 s.

9. Filososf'ki abrysy suchasnoyi osvity. – Sumy: Universytet's'ka knyha, 2006. – 225 s.

Мищенко М.М.

ФІЛОСОФІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ І.А. ЗЯЗЮНА

В статті розглядаються педагогічні погляди І.А. Зязюна, для яких властиво поєднання філософії, власне педагогіки, психології, етики та естетики. Наявність філософського бачення у даного автора відкриває різні грані освітнього процесу, стимулює пошук нових методологій, розкриває потенціал та перспективи розвитку освіти в зв'язку з соціокультурними умовами. Що стосується сутності педагогічної майстерності, якій присвячена стаття, то вона предстає як комплекс властивостей особистості викладача, необхідних для високого рівня професійної діяльності.

Ключові слова: філософія освіти, педагогіка, педагогічна майстерність, професіоналізм.

Мищенко М.Н.

ФИЛОСОФИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА И.А. ЗЯЗЮНА

В статье рассматриваются педагогические взгляды И.А. Зязюна, которым присуще соединение философии, собственно педагогики, психологии, этики и эстетики. Наличие философского видения у

данного автора открывает разные грани образовательного процесса, стимулирует поиск новых методологий, раскрывает потенциал и перспективы развития образования в связи с социокультурными условиями. Что касается сущности педагогического мастерства, чему посвящена статья, то оно предстает как комплекс качеств личности преподавателя, необходимых для высокого уровня профессиональной деятельности.

Ключевые слова: философия образования, педагогика, педагогическое мастерство, профессионализм.

Mishchenko M.M.

PHILOSOPHY OF PEDAGOGICAL TRADE OF I.A. ZYAZYUN

The article focuses on the pedagogical looks of I.A. Zyazyun, which connection of philosophy, pedagogics, psychology, ethics and aesthetics is characteristic. Philosophical approach of author is given by a new look to the educational process, stimulates the search of new methodologies, exposes potential and prospects of development of education. In respect of pedagogical trade, it is a complex of the personal qualities of teacher, they necessary for the high level of professional activity.

Keywords: philosophy of education, pedagogics, pedagogical trade, professionalism.

Стаття надійшла до редакції 06.04.15

УДК 340.1:37.014.5:502.175

*Коришчунова І.М., Черкашина М.К.,
Харків, Україна*

ЩОДО НАПРЯМІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Сучасний стан навколишнього середовища у світі і в Україні, як відомо, викликає загальну схвильованість, і даремно. У ході соціально-економічних та політичних світових процесів індустріалізації, глобалізації та модернізації, відбувається загострення